

Iran from the Paleolithic to the Sasanian Era

Shahin Aryamanesh¹

Abstract

Investigation into the presence of humans based on archaeological findings is an important archaeological subject in Iran from the beginning. This paper critically reviews the book entitled Iran from the Paleolithic period to the Sasanian Era. Numerous archaeological objects are being preserved in Iran's National Museum that are found from different ancient or archeological sites. The aim of author of this book is to investigate the presence of humans based on archaeological findings that were kept in the National Museum of Iran.

Keywords: National Museum of Iran; Prehistoric; Historical Era.

¹ Institute for Humanities and Cultural Studies, Tissaphernes Archaeological Research Group, Tehran, Iran.
Sh.aryamanesh@ihcs.ac.ir

Article info: Received: 16 November 2024 | Accepted: 16 January 2023 | Published: 1 April 2024

Citation: Aryamanesh, Shahin. (2024). "Iran from the Paleolithic to the Sasanian Era". *Ancient Iranian Studies*, Vol. 3 (9): 131-142.

<https://doi.org/10.22034/AIS.2024.457969.1098>

Introduction

This paper critically reviews the book entitled *Iran from the Paleolithic period to the Sasanian Era*. Numerous archaeological objects are being preserved in Iran's National Museum that are found from different ancient or archaeological sites. The aim of author of this book is to investigate the presence of humans based on archaeological findings that were kept in the National Museum of Iran.

The National Museum of Iran has numerous archaeological objects that are found from ancient sites across the country during historical and archeological surveys and excavations. As said before, the author of the book entitled *Iran from the Paleolithic period to the Sasanian Era* has tried to investigate the presence of humans based on archaeological findings that were kept in the museum.

The author has divided the book into two main chapters: The pre-history of Iran and the historical period of Iran. In the first chapter, the findings of the prehistoric sites of Iran such as Ganj Dareh, Tel Moshki, Tall-e Bakun, Shahr-i Sokhta, Marlik, Amarlu are discussed. In the second chapter i.e. the historical period, the findings of the sites are related to the Achaemenid, Seleucid, Parthian, and Sasanian periods.

Although this book does not have a clear and precise chapter division, as the author has refused to create a sub-chapter for the first part of the book and has could only divide the second chapter into sub-chapters dealing with Achaemenid, Seleucid, Parthian,

and Sasanian periods.

On the other hand, there is no logical and coherent order as well as organizing the introduction in the book of ancient sites and their findings. In this work, the author has only introduced the findings of ancient sites, so we actually do not see a research background, nor does it have a research problem, nor a methodological and theoretical framework. The title of the book is consistent with the content of the book, but the author only discusses about archaeological findings.

ایران از پارینه‌سنگی تا پایان ساسانی

شاهین آریامنش^۱

چکیده

بررسی سیر تطور و تحول زندگی انسان براساس یافته‌های باستان‌شناسی از آغاز حضور انسان در ایران یعنی از دوره پارینه‌سنگی یکی از مقوله‌های مهم در باستان‌شناسی است. اینکه حضور نخستین انسان در ایران به چه زمانی بازمی‌گردد و اینکه چه عواملی باعث شد که انسان از شکارگر-گردآورندگی دست بشوید و به کشاورزی بپردازد و یکجانشین شود و نیز پرسش‌هایی از این دست باعث شده است پژوهشگران گوناگونی به پژوهش و نوشتن مقاله‌هایی در این زمینه‌ها بپردازند. موزه ملی ایران که آکنده از یافته‌های باستان‌شناسی از دوره‌های مختلف تاریخی است می‌تواند یاریگر هر پژوهشگری شود تا در این زمینه پژوهش کند. کتاب ایران از پارینه‌سنگی تا پایان ساسانی (به روایت آثار موزه ملی ایران) بر آن است تا به این سیر تحول زندگی انسان در ایران یعنی از دوره پارینه‌سنگی تا پایان دوره ساسانی براساس اشیاء به نمایش گذاشته شده در تالار ایران باستان در موزه ملی ایران بپردازد. کتاب اگرچه از یافته‌های ارزشمند به نمایش درآمده در تالار ایران باستان بهره‌مند شده است اما دریغاً که نتوانسته است این سیر تحول را هرچند کوتاه نشان دهد.

واژه‌های کلیدی: پیش از تاریخ، دوره تاریخی، پارینه‌سنگی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

^۱. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، گروه پژوهشی باستان‌کاوی تیسفرن، تهران، ایران. Sh.aryamanesh@ihcs.ac.ir

مشخصات مقاله: تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۸/۲۵ | تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۲۶ | تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱/۱۲

استناد: آریامنش، شاهین (۱۴۰۳). "ایران از پارینه‌سنگی تا پایان ساسانی"، پژوهشنامه ایران باستان، سال ۳، شماره ۹: ۱۳۱-۱۴۲.

مقدمه

دوره‌های مختلف تاریخی ایران است که گنجینه‌ای کم‌مانند برای هر پژوهشگری است تا این سیر را به‌خوبی بررسی کند. کتاب ایران از پارینه‌سنگی تا پایان ساسانی (به روایت آثار موزه ملی ایران) نوشته ماندانا کرمی با این هدف به رشته نگارش درآمده است تا سیر تحول زندگی انسان در ایران یعنی از دوره پارینه‌سنگی تا پایان دوره ساسانی براساس اشیاء به نمایش گذاشته شده در تالار ایران باستان در موزه ملی ایران را بررسی کند.

کتابی که در این مقاله به آن می‌پردازیم کتاب ایران از پارینه‌سنگی تا پایان ساسانی (به روایت آثار موزه ملی ایران) نام دارد که به قلم ماندانا کرمی نگاشته شده است. این کتاب را انتشارات پازینه در سال ۱۳۹۱ در قطع رقعی و در ۲۴۰ صفحه و به صورت مصور منتشر کرده است که در پایان کتاب نیز تصویرهای رنگی از آثار باستانی نگهداری شده در موزه ملی ایران آمده است. نویسنده این کتاب بیشتر نیز کتاب فرهنگ مصور باستان‌شناسی را در سال ۱۳۸۴، واژه‌نامه گردشگری فرهنگی: فارسی-ژاپنی-انگلیسی را در سال ۱۳۸۵ منتشر کرده است. همچنین در سال ۱۳۹۴ کتاب واژگان کاربردی باستان‌شناسی را چاپ کرده است. هدف نویسنده کتاب، چنانکه در مقدمه کتاب آورده است بررسی سیر تحول زندگی انسان از دیدگاه باستان‌شناسی از ابتدای حضور انسان در ایران یعنی از دوره پارینه‌سنگی تا پایان دوره ساسانی براساس اشیاء به نمایش گذاشته شده در تالار ایران باستان در موزه ملی ایران است. از همین رو نویسنده، کتاب را به دو فصل اصلی دوران پیش از تاریخ ایران و دوران تاریخی ایران بخش کرده است. در فصل دوران پیش از تاریخ ایران، به یافته‌های محوطه‌های پیش از تاریخی ایران همچون گنج دره و تل موشکی و تل باکون و شهر سوخته و مارلیک و عمارلو و قیطره پرداخته شده است. در فصل دوران تاریخی نیز یافته‌های

سیر تحول زندگی انسان براساس یافته‌های باستان‌شناسی در جهان همواره از مقوله‌های مهمی بوده است که باستان‌شناسان جهان را ترغیب می‌کرده است تا درباره آن پژوهش کنند و بنویسند. می‌دانیم که نخستین بار ریچارد کولت هوآر گردشگر، هنرمند و باستان‌شناس انگلیسی هنگام کاوش در محوطه‌های باستانی به توالی دست‌افزارهای سنگی، برنجی و آهنی پی برد، اما کریستین یرگسن تامسن پژوهشگر و باستان‌شناس دانمارکی بود که در سال ۱۸۳۶ میلادی کتابی در دانمارک منتشر و در آن پیشنهاد کرد آثار و بقایای باستانی را از روزگار کهن به این سو براساس فناوری به سه دوره سنگ، مفرغ و آهن تقسیم کنند (Renfrew and Bahn 2008: 28; Eskildsen) (2012). سیر تحول و تطور حضور انسان در ایران نیز یکی از مقوله‌های مهم در باستان‌شناسی است و اینکه حضور نخستین انسان در ایران به چه زمانی بازمی‌گردد و اینکه چه عواملی باعث شد که انسان از شکارگر-گردآورندگی دست بشوید و به کشاورزی بپردازد و یکجانشین شود و نیز پرسش‌هایی از این دست باعث شده است پژوهشگران به پژوهش و نوشتن مقاله‌هایی در این زمینه‌ها بپردازند. از پژوهشگرانی که هر یک به‌طور جداگانه سیر تحول انسان را در ایران در دوره‌ها و مقاطع مختلف بررسی کرده‌اند و به‌صورت تک‌نگاری‌هایی منتشر کرده‌اند می‌توان به کتاب ایران از آغاز تا اسلام نوشته رومن گیرشمن با ترجمه محمد معین (۱۳۸۶)، باستان‌شناسی ایران باستان نوشته لویی واندنبرگ با ترجمه عیسی بهنام (۱۳۴۵) اشاره کرد که براساس بررسی‌ها و کاوش‌های باستان‌شناسی و پژوهش‌هایشان دوره‌هایی از تاریخ ایران را پوشش داده‌اند و این سیر را در مقاطعی بررسی کرده‌اند. در این میان موزه ملی ایران آکنده از یافته‌های باستان‌شناسی از

می‌کند که اطلاعات ارزنده‌ای نه به مخاطب خاص می‌دهد و نه مخاطب عام. نویسنده از این چهار صفحه و نیم، کم‌وبیش سه صفحه را به دوره پارینه‌سنگی اختصاص داده است که ایرادهای چندی در آن دیده می‌شود. در یک صفحه و نیم باقیمانده نیز دوره‌های نوسنگی و مس‌سنگی و مفرغ و آهن را معرفی می‌کند که روشن است در این صفحه‌های اندک نمی‌توان این دوره‌های تاریخ زندگی انسان در ایران را که هرکدام سده‌ها بلکه هزاره‌های طولانی را به خود اختصاص داده است نه معرفی جامع بلکه کوتاه کرد.

پیشینه پژوهش از نخستین مقدمات وارد شدن به هر بحث و پژوهش و مطالعه‌ای است و در این کتاب که می‌خواهد به سیر تحول انسان بپردازد، این مورد بسیار مهم جلوه می‌کند، اما از پیشینه پژوهش و مطالعات انجام شده در این زمینه نیز در این کتاب خبری نیست. اگرچه هدف کتاب پرداختن به باستان‌شناسی ایران است اما نویسنده می‌توانست به کوتاهی به پیشینه مطالعات انجام شده دست‌کم در زمینه باستان‌شناسی پارینه‌سنگی و نیز دوره نوسنگی در جهان و یا دست‌کم خاورمیانه و سرزمین‌های همجوار ایران بپردازد و از ریچارد کولت هوآر باستان‌شناس انگلیسی بگوید که به توالی دست‌افزارهای سنگی، برنجی و آهنی پی برد، یا از کریستین یرگنسن تامسن پژوهشگر دانمارکی بنویسد که نخستین بار در سال ۱۸۳۶ کتابی در دانمارک منتشر و در آن پیشنهاد کرد آثار و بقایای باستانی را از روزگار کهن به این سو براساس فناوری به سه دوره سنگ، مفرغ و آهن تقسیم کند (Renfrew and Bahn 2008: 28). یا می‌توانست درباره تمایز دوره پارینه‌سنگی از نوسنگی به جان لوباک اشاره کند که نخستین بار در سال ۱۲۴۴ خورشیدی / ۱۸۶۵ میلادی، واژه پارینه‌سنگی را برای جدا کردن عصر سنگ کهن (دوره تراشه‌سنگ‌ها) از عصر

محوطه‌های مربوط به دوران هخامنشی و سلوکی و اشکانی و ساسانی معرفی شده است.

اگرچه این کتاب فصل‌بندی روشن و دقیقی ندارد اما در کل به دو فصل دوران پیش از تاریخ ایران و دوران تاریخی ایران تقسیم شده است. نویسنده از ایجاد زیرفصل در فصل دوران پیش از تاریخ ایران خودداری کرده است و فقط فصل دوران تاریخی ایران را به زیرفصل‌های هخامنشیان و سلوکیان و اشکانیان و ساسانیان بخش کرده است.

چنانکه پیشتر گفته شد هدف نویسنده کتاب، بررسی سیر تحول زندگی انسان از دیدگاه باستان‌شناسی از دوره پارینه‌سنگی تا پایان دوره ساسانی براساس اشیاء به نمایش گذاشته شده در تالار ایران باستان در موزه ملی ایران است. با این حال کرمی نتوانسته است با توجه به هدفی که خود بیان کرده که همانا بررسی سیر تحول زندگی انسان در ایران بوده است، کتابی جامع و ارزنده درباره این سیر تحول براساس اشیاء باستانی در موزه ملی ایران پدید آورد.

هنگامی که سخن از سیر تحول انسان به میان می‌آید چشم‌داشت خواننده این است که این سیر به ترتیب زمانی از کهن به نو بازنمایی شود. دوره‌های مختلف پارینه‌سنگی و نوسنگی و مس‌سنگی و مفرغ و آهن هرکدام دست‌کم به صورت کوتاه معرفی شود و به روشنی ویژگی‌ها و شاخصه‌های فرهنگی و اقتصادی و اجتماعی و فناوری و چیزهایی از این دست را که در هر دوره تاریخ زندگی انسان وجود دارد بازگو و پیشرفت‌های فناورانه هر دوره نسب به دوره پیش و پس از آن بررسی و واکاوی شود اما دریغا که چنین نشده است و چنین چیزی در فصل دوران پیش از تاریخ ایران رعایت نشده است. نویسنده در چهار صفحه و نیم به کوتاهی دوران پیش از تاریخ را از آغاز دوره پارینه‌سنگی تا پایان دوره آهن توصیف

۱۳۹۰) و دربارهٔ دورهٔ مفرغ کتاب عصر مفرغ ایران (طلایی ۱۳۹۰) و دربارهٔ دورهٔ آهن کتاب‌های باستان‌شناسی و هنر هزاره اول پیش از میلاد ایران (طلایی ۱۳۸۰) و عصر آهن ایران (طلایی ۱۳۸۷) بهره جوید و از پیشینهٔ پژوهش آنها که در این کتاب‌ها آمده است، استفاده کند.

از سویی نظم و ساماندهی منطقی و منسجمی در معرفی محوطه‌های باستانی و یافته‌های آنها نیست. برای نمونه معرفی محوطهٔ شهر سوخته و یافته‌های آن، که مربوط به دورهٔ مفرغ است پس از محوطهٔ تل باکون مربوط به دورهٔ نوسنگی انجام شده است (کرمی ۱۳۹۱: ۳۰-۳۳) و پس از محوطهٔ شهر سوخته، محوطهٔ چشمه‌علی مربوط به دورهٔ مس‌سنگی معرفی شده است. همچنین در صفحه‌های سپسین کتاب معرفی یافته‌های محوطه‌های گوناگون در دل یگدیگر انجام شده است چنانکه محوطهٔ نوسنگی سیلک از پس محوطهٔ صرم آمده است و معرفی یافته‌های محوطهٔ زیویه از پس محوطهٔ نوسنگی سراب آمده است.

باستان‌شناسان همواره برای سهولت در پژوهش‌های باستان‌شناختی، سرزمین ایران را از نظر طبیعی و فرهنگی به پاره‌هایی تقسیم می‌کنند. برخی ایران امروزی را براساس فرهنگ منطقه‌بندی کرده‌اند (McCown, 1942a, b)، برخی براساس طبیعت (Smith, 1986) و برخی با درهم آمیختن فرهنگ و طبیعت (ملک‌شهمیرزادی ۱۳۸۲). اما در این کتاب چنین منطقه‌بندی‌ای برای محوطه‌ها و پیرو آن یافته‌های مربوط به آنها انجام نشده است. این در حالی است که با توجه به هدف نویسنده کتاب برای بررسی سیر تحول زندگی انسان در ایران، نیازمند منطقه‌بندی ایران هستیم تا به روشنی این سیر تحول را در منطقه‌های گوناگون ایران مشاهده کنیم. نویسنده می‌توانست از منطقه‌بندی رایج دکتر صادق ملک‌شهمیرزادی در کتاب ایران در پیش از تاریخ، برای دورهٔ نوسنگی و پس از آن

سنگ نو (دورهٔ نوسنگی) به‌کار برد (Lubbock 1865: 2-3).

اگر از پیشینهٔ مطالعات باستان‌شناسی در جهان چشم‌پوشی کنیم، نمی‌توان کتابی دربارهٔ سیر تحول انسان در ایران نوشت اما پیشینهٔ پژوهش‌ها و مطالعات و کاوش‌های انجام شده در زمینهٔ باستان‌شناسی در ایران را نندید. نویسنده دست‌کم می‌توانست پیشینهٔ پژوهش در هر دوره را به‌صورت مجزا و تفکیک شده در فصل‌هایی بیاورد. برای نمونه می‌شد پیشینهٔ پژوهش‌های انجام شده در زمینهٔ پارینه‌سنگی در ایران را دست‌کم به‌صورت کوتاه بیان کند. از بررسی‌های هنری فیلد در فارس (Field, 1939) و ژمن گیرشمن در غار پبده در کوه‌های بختیاری (گیرشمن ۱۳۸۶: ۱۰ و Ghirshman, 1949) و کارلتون استنلی کوون در جای‌جای ایران (Coon, 1957) و بررسی‌ها و کاوش‌هایی از این دست بنویسد. یا هنگامی که از دورهٔ نوسنگی سخن می‌راند می‌توانست به بررسی‌ها و کاوش‌ها و پژوهش‌های رابرت جان بریدوود و فرانک هل و کنت فلنری و دیگر پژوهشگران اشاره کند که چه شد پژوهش‌های نوسنگی در ایران آغاز شد و طرحی به نام پروژهٔ پیش از تاریخ ایران در مؤسسهٔ شرق‌شناسی دانشگاه شیکاگو برای بررسی چگونگی شکل‌گیری جوامع کشاورز در حواشی غربی زاگرس پا گرفت و در ادامه و به کوتاهی به دستاوردهای آنان (Braidwood, 1960, Braidwood et al. 1961) اشاره کند و نیز از دیدگاه‌های مهمی که دربارهٔ این دوره گفته شده است همچون واحهٔ گوردون چاپلید (Childe, 1928, 1951) و هستهٔ مرکزی بریدوود (Braidwood, 1960) و توازن بینفورد (Binford, 1968) بگوید.

به همین ترتیب می‌توانست از کتاب‌ها و مقاله‌هایی دربارهٔ دورهٔ مس‌سنگی برای نمونه ایران پیش از تاریخ، عصر مس‌سنگی (طلایی

ویرتین‌های موزه ایران باستان نگهداری می‌شود پرداخته است. اگرچه نویسنده در هر فصل، آثار این دوره‌ها را تفکیک کرده است و به دسته‌بندی آنها در قالب پیکرها، سکه‌ها، سفال‌ها، شیشه‌ها، مهرها، گجبری‌ها و چیزهایی از این دست پرداخته است، ایرادهای چندی در این زیرفصل‌ها نیز نمایان است. برای نمونه نویسنده در جایی که به مجسمه‌ها و پیکرک‌های سلوکی می‌پردازد (کرمی ۱۳۹۱: ۱۶۷) هیچ اشاره‌ای به محل یافت برخی از پیکرک‌ها همچون پیکرک‌های ۵۷۶ تا ۵۸۰ نمی‌کند. همچنین در جایی که از ظروف شیشه‌ای سلوکی سخن می‌راند (کرمی ۱۳۹۱: ۱۷۶) هیچ اشاره‌ای به محل یافت ظروف شیشه‌ای از شماره ۵۹۳ تا ۵۹۸ نمی‌کند.

در زیرفصل مربوط به دوره ساسانی نیز به مکان یافت برخی از آثار موجود در موزه ایران باستان اشاره‌ای نشده است. برای نمونه نویسنده در قسمت مربوط به اشیاء استخوانی به شماری قطعه استخوانی از شماره ۷۰۳ تا ۷۱۱ می‌پردازد که محل یافت شدن آنها را مشخص نمی‌کند و برای خواننده این پرسش را به وجود می‌آورد که آیا نویسنده کتاب به محل یافت آنها اشاره نکرده است یا اینکه این اشیاء از قاچاقچیان آثار باستانی به دست آمده است؟ از همین روی مکان یافت آنها روشن نیست.

ماندانا کرمی در این کتاب پس از معرفی کوتاه هر محوطه باستانی، یافته‌های آنها را که در ویرتین موزه نگهداری می‌شود، معرفی کرده است و در زیر متن، تصویری از یافته‌های اشاره شده در کتاب را آورده است. بیشینه تصویرها استفاده شده در کتاب بسیار کوچک است و از سویی مقیاس ندارد که این موارد باعث می‌شود که تصویرها ارزش مطالعاتی چندانی نداشته باشد. باید توجه داشت که تصویر در کتاب‌ها و مقاله‌های باستان‌شناسی از برای تزئین و زیبایی کتاب نیست. در روزنامه‌ها

استفاده کند که ایران را به مناطق نه‌گانه تقسیم کرده است (ملک شهمیرزادی ۱۳۸۲: ۱۰۲-۱۰۳).

نمود چنین منطقه‌بندی در این کتاب باعث شده است که نظم و ترتیبی در معرفی محوطه‌ها و یافته‌های آنها مشاهده نشود چنانکه معرفی یافته‌های محوطه جیرفت کرمان از پس محوطه املش در گیلان آمده است و از پس جیرفت کرمان، محوطه بسطام در آذربایجان غربی آورده شده است. یا محوطه حسنلو در آذربایجان غربی از پس محوطه چغازنبیل در خوزستان آمده است و پس از حسنلو، محوطه شوش معرفی شده است. یا محوطه شهداد کرمان پس از تپه عبدالحسین آمده است و پس از شهداد کرمان، تپه حصار دامغان آمده است.

از راهنمای چیدمان ویرتین‌های سالن موزه ایران باستان که در صفحه ۱۱ این کتاب چاپ شده است می‌توان دریافت نویسنده خود را به ویرتین‌های موزه ملی ایران پابند کرده است و به ترتیب چیدمان موزه، کتاب را سامان‌دهی کرده است، درحالی‌که نویسنده می‌توانست بدون توجه به چیدمان یافته‌های باستانی در ویرتین‌های موزه، به ترتیب توالی تاریخی و منطقه‌بندی‌های رایج در باستان‌شناسی پیش از تاریخ ایران، کتاب خود را تنظیم کند و از بند چیدمان ویرتین‌ها خود را رها کند. درواقع در این کتاب زمینه و زمانه یا به سخنی دیگر منطقه‌بندی و ترتیب زمانی محوطه‌ها مشخص نشده است و نمی‌توان انسجام و نظم و هماهنگی منطقی در مطالب کتاب مشاهده کرد، برخلاف هدف نویسنده که بررسی سیر تحول زندگی انسان در ایران مد نظر وی بوده است.

در فصل دوران تاریخی ایران، توالی تاریخی ایران در زیرفصل‌ها رعایت شده است و نویسنده در هر زیرفصل تاریخ سیاسی کوتاهی از حکومت‌های هخامنشی و سلوکی و اشکانی و ساسانی آورده است و در ادامه به آثار باستان‌شناختی آنها که در

علمی و پژوهشی رعایت دقیق همه ارجاعات و استناددهی است و برای هر خط و سطر و بندی که از جستارهایی دیگری همچون کتاب و مقاله و رساله و گزارش و ... استفاده می‌شود باید ارجاع دقیق داد اما شوربختانه در این کتاب، خواننده در نمی‌یابد که کدام مطالب نوشته و پژوهش نویسنده کتاب است و کدام مطالب از جستارهای دیگر استفاده شده است. نویسنده کتاب فقط در انتهای کتاب فهرستی از کتاب‌ها و مقاله‌ها و چیزهایی از این دست آورده است که گویا در کتاب از آنها بهره برده است. چنین شیوه‌ای را اگر در کتابی که برای افراد غیرمتخصص نگاشته می‌شود، استفاده شود با اندکی چشم‌پوشی می‌توان پذیرفت اما کتابی را که فردی متخصص در این زمینه می‌نویسد و مخاطبانش نه افراد غیرمتخصص بلکه متخصصان این رشته هستند و می‌خواهند از این کتاب بهره علمی ببرند ناپذیرفتنی است.

در کتاب‌نامه این کتاب ایرادهای چندی دیده می‌شود. در رویه‌ای پذیرفته شده، منابع براساس نام خانوادگی نویسندگان و سال انتشار تنظیم می‌شوند، اما در این کتاب سامان‌دهی منابع براساس سال به‌درستی انجام نگرفته است چنانکه هنگامی که از یک نویسنده، چند منبع آورده شده است باید منابع به‌ترتیب از قدیم به جدید آورده شوند که این ترتیب زمانی در بیشینه منابع نویسندگانی که چند منبع دارند رعایت نشده است که می‌توان به منابع داریوش اکبرزاده، ملک‌زاده بیانی، شاهرخ رزمجو، سیدمنصور سیدسجادی، احمد چاپچی امیرخیز، سیف‌الله کامبخش‌فرد، رومن گیرشمن و عزت‌الله نگهبان اشاره کرد. همچنین مشخصات کامل برخی از منابع از قلم افتاده است و سال انتشار و شماره صفحات و نام مجله آورده نشده است که به دو مورد در سطرهای زیر اشاره می‌شود:

و مجله‌ها و کتاب‌هایی در زمینه‌های دیگر که برای مردم غیرمتخصص چاپ می‌شود استفاده تزئینی عکس ایرادی ندارد که البته در این دست جراید هم بی‌گمان تصویرهای کوچک به‌کار نمی‌برند، اما در کتابی تخصصی که عکس نه از برای تزئین که از برای آگاهی‌بخشی دقیق به خواننده متخصص است رعایت اندازه و مقیاس و کیفیت تصویر مهم جلوه می‌کند که اهمیت اندازه و کیفیت تصویر به‌ویژه در گل‌نبشته‌ها و سنگ‌نبشته‌ها چندین برابر می‌شود. بیشینه تصویرهای این کتاب ریز و کوچک است برای نمونه می‌توان به تصویر ۴۸۱ اشاره کرد که مربوط به وزنه‌ای سنگی متعلق به دوره هخامنشی است که چیزی از آن مشخص نیست. یا به تصویر ۵۸۸ و ۵۸۹ اشاره کرد که مربوط به سنگ‌نبشته‌های یونانی است که کلیات آن پیدا نیست چه رسد به جزئیات. همچنین می‌توان به تصویرهای ۷۱۳ تا ۷۱۷ اشاره کرد که مربوط به گل‌مهرهای ساسانی است که شوربختانه هیچ کدام از تصویرها که در بردارنده ۱۰ تا ۱۶ گل‌مهر هستند دیده نمی‌شود چه رسد به جزئیات. همچنین در هیچ کدام از تصویرها به مشخصات موزه‌ای اثر و شماره آن و نیز اندازه آن اشاره‌ای نشده است که این نیز از ارزش کتاب می‌کاهد. این کاستی در قسمت ظروف سربی (تصویرهای ۷۲۷ تا ۷۳۱)، ظروف سفالی (تصویرهای ۷۳۴ تا ۷۵۷)، ظروف نقره‌ای (تصویرهای ۷۲۷ تا ۷۳۱) ظروف مفرغی (تصویرهای ۷۶۴ تا ۷۵۸) نیز به چشم می‌خورد که خواننده در نمی‌یابد این آثار به‌طور دقیق از کدام منطقه در دوره ساسانی به دست آمده است.

کتاب از دید رعایت استناددهی و ارجاع‌دهی علمی، چیزی برای گفتن ندارد. در این کتاب نه خبری از ارجاع درون‌متنی است و نه خبری از ارجاع به‌صورت پانویس. درواقع کتاب فاقد استناددهی علمی است و رعایت امانت نکرده است. می‌دانیم که یکی از مؤلفه‌های کتاب‌های

ارجاع نادرست:

Otte, M., F. Biglari, D. Flas, S. Shidrang, N. Zwyns, M. Mashkour, R. Naderi, A. Mohaseb N. Hashemi, The Aurignacian in the Zagros region: new research at Yafteh Cave, Lorestan, Iran, J. Darvish, & V. Radu

ارجاع درست:

Otte, M., F. Biglari, D. Flas, S. Shidrang, N. Zwyns, M. Mashkour, R. Naderi, A. Mohaseb N. Hashemi, J. Darvish, & V. Radu. (2007). "The Aurignacian in the Zagros region: new research at Yafteh Cave, Lorestan, Iran", *Antiquity* 81:82-96.

ارجاع نادرست:

Trinkaus, E and F. Biglari, 2006, Middle Paleolithic Human Remains from Bisitun Cave, Iran, center of paleolithic Researches, Mational Museum of Iran

ارجاع درست:

Trinkaus, E and F. Biglari, 2006, Middle Paleolithic Human Remains from Bisitun Cave, Iran, *Paleorient*: 32.2: 105-1.

فقط به بخشی از آن می‌پردازد. در بند نخست این صفحه‌های آغازین چنین نگاشته شده است:

«بر اساس مطالعات انجام شده بر روی بقایای استخوانی کشف شده از شرق آفریقا، عمر تقریبی بشر بر روی کره زمین، بالغ بر چهار میلیون سال تخمین زده شده است. انسان اولیه مانند حیوانات از راه شکار و خوردن میوه‌ها و گیاهان، غذای خود را تهیه می‌کرد و درون غارها به سر می‌برد؛ چراکه خود قادر به ساخت پناهگاه نبود، پوششی بر تن نداشت. ابزاری نمی‌توانست بسازد. آتش را در طبیعت مشاهده کرده بود ولی نمی‌توانست آن را مهار کند» (کرمی ۱۳۹۱: ۱۵).

این بند، نخست اینکه بدون استناددهی است و از سویی بسیار گنگ و ناروشن است. نویسنده روشن نکرده است بقایای استخوانی یادشده دقیقاً از کجای آفریقا یافت شده است و نیز منظور وی از بشر چیست؟ آیا از انسان‌ریخت‌های ابتدایی سخن می‌گوید یا از گونه‌های انسانی سپسین؟ اگر منظور نویسنده کتاب از بشر، گونه‌های سپسین انسانی باشد دیرینگی آنان چهار میلیون سال پیش نیست بلکه این تاریخ تقریباً از ۲/۶ تا ۲/۵ میلیون سال پیش آغاز می‌شود، درواقع در این زمان نخستین انسان (انسان رودولف) از یکی از گونه‌های انسان‌ریخت‌ها که شاید استرالوپیتکوس سدیا باشد، جدا می‌شود که تمایز نخستین انسان از انسان‌ریخت‌ها، مغز بزرگ‌تر و دندان آسیای ریزتر بوده است (McPherron et al, 2010). بنابراین استفاده نکردن نویسنده از جستارها و منابع جدید باعث شده است که این مطالب منسوخ شده قلمداد شود.

نویسنده در این کتاب فقط به معرفی یافته‌های محوطه‌های باستانی پرداخته است بنابراین پیشینه‌ای از پژوهش در این کتاب نمی‌بینیم و نیز نه مسئله پژوهش دارد و نه روش‌شناختی و چهارچوب نظری در آن دیده می‌شود. همچنین این

می‌دانیم که کاوش‌های باستان‌شناسی هر روز یافته‌های جدیدی به ارمغان می‌آورند که این ارمغان‌های جدید دیدگاه‌ها و گاهنگاری‌ها و چیزهایی از این دست را تغییر می‌دهند و پس و پیش می‌کنند. نویسنده کتاب اگرچه تلاش کرده است از منابع علمی موجود بهره بگیرد اما در برخی موارد از منابع قدیمی استفاده کرده است که این استفاده به کتاب آسیب زده است. کاوش‌های باستان‌شناسی و پژوهش‌های نوینی که انجام شده چنین دیدگاه‌های قدیمی را نسخ کرده است و بایسته بود که نویسنده از منابع جدید در نگاشتن این مطالب بهره‌مند می‌شد. برای نمونه معرفی دوران پیش از تاریخ ایران چهار صفحه و نیم را به خود اختصاص داده است که در این مطلب ایرادهای بسیاری دیده می‌شود که نگارنده

در دل یکدیگر انجام شده است و محوطه نوسنگی پس از محوطه عصر آهن آمده و محوطه عصر مفرغ پیش از نوسنگی. منطقه‌بندی ایران که در باستان‌شناسی ایران رایج است نیز در این کتاب دیده نمی‌شود. همچنین برخی از یافته‌ها به‌طور دقیق معرفی نشده‌اند و روشن نیست که این اشیاء از کدام محوطه‌ها باستانی یافت شده‌اند بلکه صرفاً به دوره‌های آنها اشاره شده است. از سویی استناددهی نیز در این کتاب به هیچ روی رعایت نشده است و خواننده درنمی‌یابد که کدام مطالب نوشته و پژوهش نویسنده کتاب است و کدام مطالب از جستارهای دیگر استفاده شده است.

با توجه به معرفی صرف محوطه‌ها، کتاب نه مسئله پژوهش دارد و نه روش شناختی و چهارچوب نظری در آن دیده می‌شود. از پشینة پژوهش نیز خبری نیست و نیز کتاب از نوآوری و خلاقیت نیز عاری است و درواقع این کتاب نه کتابی پژوهشی است که اگر می‌بود بایستی مسئله پژوهش و روش شناختی و چهارچوب نظری و استناددهی دقیق و چیزهایی از این دست می‌داشت و نه کتابی برای همگان و افراد غیرمتخصص است که اگر می‌بود بایستی به زبانی ساده و البته با ساماندهی مناسب فصل‌ها و زیرفصل‌ها به معرفی آثار و کارکرد آنها و چیزهایی از این دست می‌پرداخت و همچنین نه اثری همچون کاتالوگ‌های چاپ شده موزه‌ها و کتاب‌های نفیس است که اگر می‌بود بایستی تصویر آثار در اندازه‌های مناسب با مقیاس و اندازه دقیق آثار و معرفی جامع آنها آورده می‌شد، این در حالی است که یافته‌های پژوهشی مناسب و ارزنده‌ای در دسترس نویسنده بوده است.

کتاب از نوآوری و خلاقیت عاری است و نویسنده هیچ نظریه علمی جدیدی نه تنها ارائه نکرده - که البته انتظار هم نمی‌رود - بلکه دیدگاه‌های بیان شده باستان‌شناسان و انسان‌شناسان جهان درباره دوره‌های مختلف همچون پارینه‌سنگی و نوسنگی و ... را نیز حتی به صورت کوتاه بیان نکرده است. عنوان کتاب که ایران از پارینه‌سنگی تا پایان ساسانی (به روایت آثار موزه ملی ایران) است از دید اینکه به یافته‌های موزه می‌پردازد با محتوای کتاب منطبق است اما نویسنده از معرفی صرف آثار فراتر نمی‌رود.

برآیند

بررسی سیر تطور و تحول زندگی انسان براساس یافته‌های باستان‌شناسی از آغاز حضور انسان در ایران یکی از مقوله‌های مهم در باستان‌شناسی است. با دیدن کتاب ایران از پارینه‌سنگی تا پایان ساسانی خوشحال شدیم که شاید این کتاب این سیر تطور را براساس آثار موزه ملی ایران بازنمایی کرده است اما با توفقی در این کتاب دریافتیم که هنوز هم جای کتابی در زمینه سیر تطور و تحول زندگی انسان در ایران در باستان‌شناسی ایران خالی است. این در حالی است که نویسنده با دسترسی آسان به آثار موزه ملی ایران به راحتی می‌توانست کتابی جامع و ارزنده در این زمینه پدید آورد. نویسنده در این کتاب فقط به معرفی یافته‌های محوطه‌های باستانی پرداخته است که نظم و ساماندهی منطقی و منسجمی در معرفی محوطه‌های باستانی و یافته‌های آنها نیز دیده نمی‌شود چنانکه یافته‌های محوطه‌های گوناگون

کتاب‌نامه | Bibliography

گیرشمن، رومن. (۱۳۸۶). ایران از آغاز تا اسلام، ترجمه محمد معین، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
Girshman, Roman. (2007). *Iran From the Beginning to Islam*, translated into Persian by Mohammad Moin, Tehran: Scientific and Cultur-

کرمی، ماندانا. (۱۳۹۱). ایران از پارینه‌سنگی تا پایان ساسانی (به روایت آثار موزه ملی ایران)، تهران: پازینه.
Karami, Mandana. (2011). *Iran From the Paleolithic to The End of The Sasanian Period*, Tehran, Pazineh.

- Talai, Hassan. (2011). *Prehistoric Iran: Chalcolithic Age*, Tehran, Samt.
- ملک‌شهمیرزادی، صادق. (۱۳۸۲). ایران در پیش از تاریخ، باستان‌شناسی ایران از آغاز تا سپیده‌دم شهرنشینی، تهران، معاونت پژوهشی سازمان میراث فرهنگی کشور.
- Malek Shahmirzadi, Sadegh. (2003). *Prehistoric Iran; Iran from The Earliest Times to the Dawn of Urbanism*, Tehran: Icho.
- واندنبرگ، لویی. (۱۳۴۵). باستان‌شناسی ایران باستان، ترجمه عیسی بهنام، تهران: دانشگاه تهران.
- Vanden Berghe, Louis. (1966). *Archaeology of Ancient Iran*, translated into Persian by Isa Behnam, Tehran: University of Tehran.

English

- Binford, Louis R. (1968). "Post-Pleistocene Adaptations", In Sally R. Binford and Louis R. Binford (eds.), *New Perspectives in Archaeology*, 313-41, Chicago: Aldine.
- Braidwood, R. (1960). *Seeking the World's First Farmers in Persian Kurdistan: A Full - Scale Investigation of Prehistoric Sites Near Kermanshah*. Illustrated London News, 237: 695-697.
- Braidwood, R, et al. (1961). "The Iranian Project", *Science*. 133: 2008-2010.
- Childe V. Gordon. 1928. *The Most Ancient Near East*. London: Norton & Company.
- Braidwood, Robert J. and Howe, B. (1960). *Prehistoric Investigations in Iraqi Kurdistan*. Chicago: University of Chicago Press.
- Childe, V. Gordon. (1951). *Man Makes Himself*. New York: The New American Library, Inc.
- Coon, C. S. (1957). *The Seven Caves: Archaeological Explorations in the Middle East*, New York.
- Eskildsen, K R. (2012). The Language of Objects Christian Ju`rgensen Thomsen's Science of the Past; *The History of Science Society*, 24-53.
- Field, H. (1939). *Contributions to the Anthropology of Iran*, Anthropological Series, Field Museum of Natural

al Publications.

- طلایی، حسن. (۱۳۸۰). باستان‌شناسی و هنر هزاره اول پیش از میلاد ایران، تهران، انتشارات سمت.
- Talai, Hassan. (2001). *Iranian Art and Archaeology in the First Millennium B.C*, Tehran, Samt.
- طلایی، حسن. (۱۳۸۷). عصر آهن ایران، تهران، انتشارات سمت.
- Talai, Hassan. (2008). *The Iron Age of Iran*, Tehran, Samt.
- طلایی، حسن. (۱۳۹۰). عصر مفرغ ایران، تهران، انتشارات سمت.
- Talai, Hassan. (2011). *The Bronze Age of Iran*, Tehran, Samt.
- طلایی، حسن. (۱۳۹۰). ایران پیش از تاریخ: عصر مس سنگی، تهران، سمت.
- History, 29 (1).
- Ghirshman, R. (1949). Campagne de fouilles à Suse en 1948-1949, *Comptes rendus des Séances, de la Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, No. 3: 196-199.
- Lubbock, J. (1865). *Pre-historic times, as illustrated by ancient remains, and the manners and customs of modern savages*. London: Williams and Norgate.
- McCown, D, E. (1942a). *The Comparative Stratigraphy of Early Iran; Studies in Ancient Oriental Civilizations, No 23*, The Oriental Institute, Chicago.
- McCown, D, E. (1942b), *The Material Culture of Early Iran; Journal of Near Eastern Studies*, Vol. I pp. 424-449.
- McPherron. S. P, Zeresenay Alemseged, Curtis W. Marean, Jonathan G. Wynn, Denné Reed, Denis Geraads, René Bobe & Hamdallah A. Béarat. (2010). "Evidence for stone-tool-assisted consumption of animal tissues before 3.39 million years ago at Dikika, Ethiopia", *Nature*. 466: 857-860.
- Renfrew, C and P, Bahn. (2008). *Archaeology: Theories, Methods and Picture*; Thames & Hudson Ltd, London.
- Smith, P. (1986). *Paleolithic Archaeology*

in Iran. The American Institute of Iranian Studies Monograph No. 1. Philadelphia:

The University Museum, University of Pennsylvania.

گروه پژوهشی مطالعات فرسنگی
پرتال جامع علوم انسانی

© 2024 The Author(s). Published by Tissaphernes Archaeological Research Group, Tehran, Iran. [Open Access.](#)

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>), which permits non-commercial re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited, and is not altered, transformed, or built upon in any way.

The ethical policy of Ancient Iranian Studies is based on the Committee on Publication Ethics (COPE) guidelines and complies with International Committee of Ancient Iranian Studies Editorial Board codes of conduct. Readers, authors, reviewers and editors should follow these ethical policies once working with Ancient Iranian Studies. The ethical policy of Ancient Iranian Studies is liable to determine which of the typical research papers or articles submitted to the journal should be published in the concerned issue. For information on this matter in publishing and ethical guidelines please visit www.publicationethics.org.